

“Вершаваць, як чараваць”: асаблівасці мастацкай манеры А. Письмянкова

В. К. ШЫНКАРЭНКА

Спецыфіка самавыяўлення творчай індывідуальнасці пісьменніка ў лірыцы і лірычнай прозе абумоўлена найперш памкненнем мастака выказаць невыказнае. Пераканаўчая перадача шчымлівага пачуцця вострай самоты, часовай прысутнасці на зямлі для лаўрэата Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова Алеся Письмянкова (1957 – 2004) магчымая толькі ў сааўтарстве з жоравам над пожняй (“Ускрыкне трывожна...”), ластаўкай над плёсам, задумлівым і зажураным вартаўніком роднай Бесядзі белым буслом, што, як і паэт, такі ж “зажураны філосаф” (“Абвяржэнне ісціны”), “думу думае аб вечным” [“*** Я прыеду, я вярнуся...” [1, с. 161]]. Прычым творца, які нагадвае жаўрука перад палётам (“*** Прылегчы ў пахкую траву...”), дзівака у акуларах ружовых (“Не спяшайце мяняць...”), што знойдзеную падкову шпурляе ў нябёсы для шчасця ўсіх (“Паэт”), па непахісным перакананні лірыка, не толькі ў асобныя моманты душэўнай узрушанасці перажывае тугу. Ён – і ў царкве і на піру – “заўсёды адзінокі” [1, с. 147].

Зазначанае абумоўлена невырашальнай супярэчнасцю горняга і зямнога ў жыцці творчай асобы: “Ён гаманіў нядаўна з небам, / А зараз слухае цябе (“*** Ад неба блізка ці далёкі...” [1, с. 147]). Нават нараджэнне-прылёт верша атаясамліваецца аўтарам са спевамі птушак, выклікае асацыяцыі з іх галасамі ці ціўканнем птушаняці. Таму невыпадкова найпершы клопат паэта заключаецца ў наступным: “З ласкі неба / Мне паставіць на крыло / Верш свой трэба” [2, с. 147]. Толькі пры гэтай умове твор зможа пераадолець супраціўленне зямнога прыцяжэння і дасягнуць належнай вышыні, у выніку чаго такія звычайныя атрыбуты паэзіі, як “белы аркуш і сціло” набудуць іншую ступень вымярэння – “Я і космас”. Пры ўсім разуменні непарыўнасці ўласнага лёсу з радзімай і сусветам лірычны суб’ект паэзіі А. Письмянкова, надзелены трапяткой душой, упарта верны родным караням, у свеце высозным прадстае з’явай невымернай, раўназначнай космасу і адначасова разгубленай перад яго неспасцігальнасцю (“Надпіс на кнізе”). Але і ў вандроўках па свеце галактык, і ў кожнай побытавай сітуацыі паэт выношвае адзіную надзею: “Спадзяванне на верш, / На гаючае слова” (“Верш, напісаны ў турме” [2, с. 18]).

Варта ўдакладніць, што гаючасць ў разуменні творцы найперш звязваецца з паняццямі першароднай чысціні. А яна – у самой назве вёскі Белы Камень, што дала назву першаму паэтычнаму зборніку А. Письмянкова, роднай Русі Бelay, у вобразах снегу, азяблай снягуркі, поля, юнацтва, у мёдзе якога “яшчэ не чутна / гаркаты” [1, с. 14], погляду вачэй, поўных дабра, ачышчальнага болю, дыханні зямлі, крынічнай вадзе і сумленні, у ліўнем вымытай лістоце, квітнеючым садзе, свежай мяце, цішыні, незамутнёнасці душы чалавека і студні, срэбры на скроні, светлым даверы і малітве. Адсюль перавага ў колеравай гаме паэта-жывапісца ўсіх адценняў белага і блакітнага.

Разам з гэтымі, а таксама зялёнымі і чырвонымі фарбамі выключную змястоўна-эстэтычную асаблівасць лірыцы А. Письмянкова надае яе напоўненасць танамі і паўтанамі жоўта-залацістага. Цікава, што выкарыстанне гэтага колеру звязана не толькі з перадачай паэтам адметных малюнкаў і з’яў прыроднага свету, але і пераважна са зваротам да цэнтральнага ў нацыянальным светаўяўленні беларусаў вобраза-архетыпа жыта, якое атаясамліваецца з неўміручасцю, заўсёдным адраджэннем і непасрэдна пераклікаецца з такімі асновавытворнымі паняццямі, як *жыццё*, *жытло*, *жытнёнасць колеру валасоў* мясцовага люду і роду Письмянкоў у прыватнасці (“*** Нішто душу мне так не лечыць...”).

Жытнёвы род не фарысеіў –
 Ён жыў на свеце недарма:
 Зямлю
 араў,
 І жыта
 сеяў,
 І ў рукапашных
 паміраў.
 Вайною біты –
 не забіты,
 Пускаў глыбока карані,
 Каб зноў пасеяць жыта –
 Жыццё ад смерці заслانیць [1, с. 73].

Акрамя таго, для паэта вобразы жыта, усяго жытнёвага з’яўляюцца таксама адзнакай *спеласці, пладаноснасці*, што ў адносінах да мастацкага слова падкрэслівае меру яго *творчай вынашанасці*, дзякуючы якой яно набывае асаблівую сілу ўздзеяння на рэцыпіента. У гэтым сэнсе асабліва выразным падаецца верш паэта “*** Восень”. Думаецца, у творы размова ідзе не толькі пра М. Гарэцкага, славу тага пісьменніка і земляка А. Пісьмянкова, але і наогул пра эстэтычнае памкненне кожнага мастака слова.

Спеліў шчымлівае слова,
 Каб праўдаю высвеціць сказ,
 Каб слова
 дыхнула
 жытнёва
 І нам
 растлумачыла
 нас [1, с. 73].

Пры гэтым кожны новы радок пашырае першапачатковае значэнне выразу “спеліць шчымлівае слова” наступнымі словазлучэннямі: *высветленасць праўдаю, жытнёвае дыханне*, што скіраваны на такое ж жыццядайнае *тлумачэнне нас нам жа*. У некаторых выпадках (“*** Трывожна-сцішаны сусвет”) такое здзяйсненне задумы творцам, які здольны слухаць вечнасць, перакладаць мову раслін і дрэў “на голас чалавечы”, можа стаць для чытача *выра- тавальным*: “І раптам слова ажыве – / Мiane ўратуе тое слова” [1, с. 97]. Прага гаючасці і ўра- тавальнай сілы свайго слова для ўмацавання душ сучаснікаў абумоўлівае малітоўнае гучанне асобных твораў А. Пісьмянкова. Тое ж назіралася ў паэзіі многіх яго папярэднікаў, чый эстэ- тычны густ і строгая ацэнка выступаюць творчымі арыенцірамі і асабліва непакояць сучасна- га аўтара (“*** Усход ружовы...”):

Малюся слову,
 А ў горных высях
 Маўчаць суро́ва
 Стральцоў і Пысін [1, с. 238].

Варта ўдакладніць, што паэтычнае пераасэнсаванне вобраза жыта як сімвала вечнасці часта сустракаецца ў айчыннай літаратуры. Найбольш жа таленавіта ў лірыцы гэтага дасяг- нуў якраз прадстаўнік Магілёўшчыны А. Пысін. У вершы “*** Забыта многае ў жыцці...” жытнёвы колас успрымаецца героем творцы сувязным провадам “часоў былых і новых”, умовай нястрачанасці навукі продка-сейбіта і даспявання новага далягледу. Таму такім шчы- рым і натуральным успрымаецца яго заклік:

Мне ў жыта хочацца ўвайсці,
Мне вечнасцю здаецца жыта [3, с. 586].

Як і яго літаратурны настаўнік, А. Письмянкоў у вершы “*** Я звездаў нямала дарог...” бясконца звяртаецца да вобразу дарогі праз жыта. Да яе, роднай вёскі нястомна бяжыць баса-ногая і трывожная памяць лірычнага героя паэта.

Я звездаў нямала дарог
І ўсе палюбіў іх нібыта,
Але без адной бы не змог –
Дарогі
праз
жыта [1, с. 101].

Нават разбіўка чацвёртага заключнага радка на асобныя словы, а гэты прыём наогул часта выкарыстоўваецца А. Письмянковым пры інтанацыйна-рытмічнай арганізацыі паэтычнага тэксту, у кожнай з трох строф верша фігуральна адпавядае, пэўна перадае кірунак шляху.

У пералічаным вышэй вобразным радзе значнае месца займае і вобраз пожны. Часцей за ўсё ім замацоўваецца стан трывогі, што падкрэсліваецца гулянням нажавога ветру (“*** Над срэбрам восеньскай травы...”), прыхаваным параўнаннем лірычнага суб’екта з жоравам, які знітоўвае сабой повязь “неба з зямлёй” (“*** Ускрыкне трывожна ...”. Тое ж можна сказаць пра пажоўкляы лугі (“Стагі”), карцінай апалага саду, у якім не спяваюць птушкі (“*** У ружовым садзе...”), дымам і прысакам (“Расстанне”), рабінай над вірам у аднайменным вершы, бездарожжам (“Крык”) і асабліва згадкай пра той хуткі і адначасова канечны цягнік з дванаццацірадкавіка “Кажуць...”, “Што ідзе да апошняй / Да станцыі “Пожня”... [1, с. 246].

Нягледзячы на адносна вялікую колькасць прыведзеных прыкладаў, у лірыцы А. Письмянкова ўсё ж пераважна сцвярджаецца матыў тоеснасці выпявання і дзейнай сілы зерня і слова. Своеасаблівай кодай шэрагу твораў адпаведнага гучання ўспрымаецца невялікі верш “*** Унук і сын былых ратаяў...”.

Унук і сын былых ратаяў,
Суровы летапіс гартаю.
Як з зерня колас
Вырастае,
Так верш мой з сэрца
Прарастае.
Да неба
Цягнецца іх колас,
Да неба
Звернуты мой голас [1, с. 282].

Роздум над злабадзённымі і вечнымі праблемамі быцця ажыццяўляецца А. Письмянковым праз зварот да ўласнага радаводу, праз раду з продкамі, наогул праз матыў памяці (“Продкі”). Гэта прымушае яго зноў і зноў узважаць і прыдзірліва ставіцца да кожнага свайго ўчынку, вучыць таму, “Каб я не сеяў зла, / А толькі – зерне” [1, с. 129], нагадвае, што “мы ўсе на зямлі гэтай госці...” (“Пра вечнае” [2, с. 28]). У вершы “Роднае” сутнасць пададзенага ў назве паняцця канкрэтызуецца паэтам праз ужыванне аднакаранёвых слоў “...Радзіны. / Радзіміч. / Радзіма” [1, с. 7]. Тая ж радзінная старана, куточак радзінны, радзінны край, Радзіма, знаёмае, славянскае, урачыстае, святое, аповед пра “роднае, / векавое, / нязводнае” [1, с. 205] – галоўны клопат суб’екта вершаў “*** Гэта многа – слухаць вечнасць...”, “*** Не хлебам адзіным, не хлебам...”, “Вяртанне”, “Замест аўтабіяграфіі”, “Надзея”, “Крыніца”, “Дзень на Радзіме” і інш.

Простасць і чалавечнасць герояў твора “Землякі” аўтар бачыць у тым, што яны “Без мараў / Пра вечнасць / Адвечнае сеюць” [1, с. 33]. Адмаўляючы ўсё наноснае, нявартае ў вершы “*** Недарэчнае, спрэчнае...”, аўтар усклікае: “Дай памаліцца / Вечнаму, / Дай пакланіцца / Добраму...” [1, с. 232]. У вершы “*** Любоў мая невылечная...” паэт удакладняе сваё разуменне вечнага і добрага, якое застанеца недасяжным без захавання спрадвечнай повязі пакаленняў:

Я з малітвай адзінаю
Да Ёсявышняга грукаю:
Хай маё стане сынавым
І хай сынава стане ўнукавым [1, с. 237].

У адным з эсэ, прысвечаных М. Багдановічу, Д. Бічэль заўважыла: “Мова і гісторыя – гэта гравітацыйнае поле паэзіі” [4, с. 186]. У слухнасці зробленай вядомай паэтэсай высновы пераконваюць і назіранні над творчасцю А. Пісьмянкова. Прычым для гэтага аўтара абедзве названыя праблемы ўяўляюцца не толькі аднолькава важнымі, але і непарыўна ўзаемазвязанымі. У першароднай некранутасці слова паэт бачыць умову захавання каранёў, яго адпаведнасці самабытнасці роднага краю, вызначальным адзнакам нацыянальнага генатыпу (“Беларусі”).

Ці слова, ці песню крані –
Старажытнасць павее.
Не выстудзілі завеі
Упартыя карані.

Праз здрады і хіжасці град,
Праз войны і слёзы
Ты вынесла белыя косы
І чысты пагляд [1, с. 8].

Традыцыйным прадстае ў паэтычнай сістэме аўтара параўнанне мовы з крыніцай, чысціню якой і “спеўны лад” мусіць аберагаць кожнае новае пакаленне, тым самым ратуючы, і тут любімая колеравая гама пісьменніка пераносіцца на перадачу рыс характару і знешнасць беларуса, “Сваё крынічнае сумленне / І свой падсінены пагляд” (“*** Вада, крынічная вада...” [1, с. 8]). Падкрэслівае паэт і спагаднасць, жытнёвасць, ранішнясць, слодыч, чуласць беларускага слова (“Сыну”, “*** Восень”, “Здзіўленне”, “Утома”, “*** Раніца марозная...”), яго шырокі дыяпазон і непрадказальнасць. Асабліва ў тым выпадку, калі яно прамаўляецца сапраўдным талентам. Да прыкладу, А. Вялюгіным (“*** Словы бываюць розныя...”).

Словы бываюць розныя,
Ціхія, добрыя, злосныя,
Сакавітыя, посныя...

Словы бываюць розныя,
Шчымлівыя і трывожныя,
Як жураўлі над пожняю.

Словы бываюць розныя,
Словы бываюць росныя, –
Як у Вялюгіна позняга [1, с. 226].

Няцяжка заўважыць, што першы радок твора, які будзе паўтарацца ў кожнай наступнай страфе, у першым трохрадкоўі сэнсава пашыраецца праз нанізванне разнастайных па

значэнні эпітэтаў-удакладненняў. У другім пералічальную інтанацыю нечакана “парушае” выкарыстанне аўтарам яркага *адушаўлёна*-вобразнага параўнання слоў з жураўлямі над пожаўня. У заключнай страфе першы і другі радкі амаль поўнасцю супадаюць, але амафоны “розныя – росныя”, наступныя за імі эліпсіс, параўнанне “Як у Вялюгіна позняга” не толькі робяць кожную з частак фразы раўнаважкімі, але і змяшчаюць лагічна-эмацыянальны акцэнт на заключны радок верша, дзе ўжо канкрэтна называецца *адухоўлены* адрасат, творца, шчодра адораны зайздросным адчуваннем слова, асобы і свету-сабора.

У некаторых выпадках А. Письмянкоў, выпускнік філалагічнага факультэта БДУ (1975 – 1980), уводзіць у вершаваныя тэксты імёны прадстаўнікоў айчынай, рускай і іншых літаратур (“Ноч у Балгары”, “Вялікі Бор”, “Вечер”, “Недапісаны партрэт”), згадвае іх герояў, асобныя сюжэтныя элементы, матывы ці выразы (“Славянскі матыў”, “Уяўленне”, “Ідылія”, “Сябрам”, “Сучасны сон на антычны сюжэт”, “Кастальская вада”, “Калядныя строфы”, “Каін і Абель”, “Геніяльная здагадка” і інш.). Акрамя таго, паэт адметна выкарыстоўвае літаратуразнаўчую (“Пра актаву, пра славу і іншае”, “*** Крытык кажа...” і інш.) і лінгвістычную тэрміналогію (“Сучасная лексіка” і інш.).

Лірычнага героя пісьменніка найбольш вабіць зялёны свет, “салодкая лексіка лета” [1, с. 122], чыстая і малітоўная прастора якога запоўнена ранетамі, пчоламі, мёдам, рупнасцю “...у полі, / у садзе, / у хаце” (“Прачыстая”). За выключэннем адзінкавага выпадку антаніміі (*незавершаным – завершаным*) на поўнай адпаведнасці той жа салодкай лексікі лета, яе вобразнага паэтычнага малюнка, прыродных атрыбутаў мове і графіцы пунктуацыйных знакаў аформлены верш “*** Я ведаю...”. Прычым з двух сказаў у названым творы адзін разбіты анжамбеманам на восем радкоў. Другі ж, паўтараючы першы радок па ўзоры кальцавой будовы і падкрэсліваючы заяўленую суб’ектам незавершанасць сказа, заканчваецца шматкроп’ем.

Я ведаю,
вам даспадобы
салодкая лексіка лета
з простаю мовай зязюлі,
з вясёлым выклічнікам грому,
з трывожным шматкроп’ем дажджу
ў маім незавершаным сказе
пад пахкім завершаным стогам.
Я ведаю... [1, с. 234].

Надзвычай ашчадны ў адносінах да слова, А. Письмянкоў імкнецца максімальна поўна выкарыстоўваць лексічныя і лексіка-семантычныя сродкі яго мастацкай выразнасці. Так, на разгорнутым антанімічным малюнку, дзе адрознасць значэнняў у парах слоў перадаецца падзелам радкоў на падрадкові, а магчымасць іх працягу – праз шматкроп’е, пабудаваны верш паэта “Шарай гадзінай”.

Далёкае
і блізкае,
Высокае
і нізкае,
Спакойнае
і тлумнае,
Вясёлае
і думнае,
Пяшчотнае
і грубае,
Нялюбае
і любімае... [2, с. 33].

Далей па волі аўтара, з мэтай адпаведнасці колеравай гаме шарай гадзіны, а, магчыма, наогул з прычыны разумення заўжды ўласцівых і прысутных у кожнай з’яве, прадмеце сукупнасці светаценьня і перасячэння розных адзнак, паняцці, што перадаюцца поўнымі і кантэкстуальнымі антонімамі, з дапамогай шматзлучнікавасці губляюць сваю кантрастнасць, актыўна перамешваюцца і робяцца размаітымі.

Усё гадзінай шараю
Злілося і змяшалася
І шэрае,
і зорнае,
І белае,
і чорнае [2, с. 33].

У вершы “*** Чытаю тапаніміку...” знаёмства з уласнымі назвамі мясцовасці, іншых геаграфічных аб’ектаў роднага краю нагадвае герою А. Пісьмянкова шматузроўневы пазнаваўчы працэс, што дазваляе у гуках (плач гаротны, лязгат зброі), праз прыём анаматапеі (карканне воранаў), у чырвона-чорных каляровых малюнках, узноўленых па прынцеце прыхаванага кантрасту (кроў на быльніку, нявораны клін), і несумяшчальных дэталях (стрэлы над саборамі) узнавіць трагічную карціну мінуўшчыны. Трывожнае ўражанне і адпаведнае ўспрыманне яе ўзмацняе заснаваны на глыбокіх асанансах і кансанансах, амаль поўным сугуччы і суразмернасці параўноўваемых з’яў градацыйны паўтор: “А ворагі, / як вораны, // А ворагі, / як вораны!...” [1, с. 53].

На скразной дзейнікавай анафары ўтрымліваецца дванаццацірадковы дактылічны верш А. Пісьмянкова “Мама”. І калі тры папярэднія радкі ва ўмоўна вылучаных катрэнах твора нясуць пэўную і заўжды новую інфармацыю пра свайго носьбіта, то чацвёрты, карацейшы за іх на стапу, у кожным выпадку выконвае функцыю падагульнення і тым самым засяроджвае на сабе асаблівую ўвагу. У выніку мноства спраў-абавязкаў і найлепшых душэўна-маральных характарыстык бясконца дарагога аўтара чалавека актуалізуюцца ў заключных чацвёртым, восьмым, дванаццатым радках верша, што лаканічна фармулююць сутнасць змянога прызначэння жанчыны: “Мама лячыла”, “Мама вучыла”, “Мама любіла” [2, с. 41].

Цікавыя развагі адносна недарэчнага і востра высмеянага прысутнымі выказвання на сейміку магната Радзівіла аднаго са шляхціцаў, ад імя якога быў ўтвораны вядомы фразеалагізм, утрымлівае верш-пастскрыптам паэта “Піліп з Канапель”. Аўтар, захоўваючы размоўную манеру, якая падкрэсліваецца непасрэднымі зваротамі да героя, рытарычнымі пытаннямі, анафарычным выслоўем “ну, вядома”, не толькі абараняе, але і ўхваляе паводзіны свайго ўмоўнага суб’екта за тое, што не стрываў, не драмаў, як, скажам, “драмаў Цімох / Са Старых Дарог”. А інакш як бы ўвайшоў Піліп у гісторыю мовы, стаў адным з нязменных персанажаў этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў: “Хто б успомніў і калі / І цябе, і Канаплі?” [1, с. 133].

Як сапраўднага філолага, паэта захопляе скіраваная на збор, захаванне, тлумачэнне, пераклад слоўнага багацця ўсёй Беларусі і яе асобных рэгіёнаў лексіграфічная праца папярэднікаў. У вершы “Насовіч, 1870” А. Пісьмянкоў параўноўвае яе з пошукам рэчышча, жыватворнай крыніцай ведаў, што вымагае ад складальніка бяссоння, далёкіх ад хвіліннага натхнення вершатворцы шматгадовых самаадданных і няспынных высілкаў. Якраз апошняе падкрэслівае інверсійны двухрадковы паўтор, што завяршаецца аўтарскім тлумачэннем недарэчнасці самаахвярнага працы фалькларыста, этнографа, мовазнаўцы, лексікографа І. Насовіча: “Трэба крыніцу капаць, / Трэба капаць крыніцу, / Каб унукі маглі напіцца” [1, с. 134]. У невялікім вершы “Слоўнік” А. Пісьмянкова размова ідзе пра самы поўны з падрыхтаваных у савецкі час збор усходнебеларускай дыялектнай лексікі “Краёвы слоўнік ўсходняй Магілёўшчыны” І. Бялькевіча. Паэт разважае пра гэтае лексіграфічнае выданне як пра кнігу “аб галоўным, / аб кроўным”, як пра магчымасць далучэння да сваіх каранёў, роду. У гэтым кантэксце цалкам арганічна ўспрымаецца наступнае заключэнне лірычнага суб’екта твора: “...гартаю / Бялькевічаў “Слоўнік”, / нібыта гасцюю / ў радні” [1, с. 126].

Адметна, што менавіта гэткае ж адчуванне – “нібыта гасцюю / ў радні” – у кожнага ўважлівага чытача пакідае знаёмства з паэзіяй самога А. Пісьмянкова. Ва ўсе гады адведзенага яму яркага творчага жыцця пісьменнік імкнуўся “вершаваць, / як чараваць”, услед за слыннымі папярэднікамі “вывяраць / алгебрай гармонію” [2, с. 11]. Несумненна, што гэтаму адметнаму мастаку слова ўдалося дасягнуць жаданага.

Abstract. The peculiarities of the artistic manner of A.Pismyankou and the thematic variety of his poetry are considered in the paper.

Літаратура

1. Пісьмянкоў, Алесь. Я не памру, пакуль люблю: Выбранае. – Мінск: Маст. літ., 2000. – 319 с. – (Беларуская паэзія XX стагоддзя).
2. Пісьмянкоў, А. Думаць вершы...: вершы, эсэ, успаміны / Алесь Пісьмянкоў; уклад. В. Шніпа. – Мінск: Маст. літ., 2005. – 214 с.
3. Пысін, Аляксей. “*** Забыта многае ў жыцці...” / Анталогія беларускай паэзіі. У 3 т. Т. 2 / Рэдкал.: Р. Барадулін і інш.; Уклад. А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 623 с. – С. 583 – 590
4. Бічэль, Данута. Максім Багдановіч / Данута Бічэль. Хадзі на мой голас. – Гародня – Wrocław: Гарадзенская бібліятэка, 2008. – 330 с. – С. 181 – 191

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 19.06.09